

panstvo v Ljubljani, Oddelek za notranje zadeve IV., 16-2, 6564/2/1925, 5609/1926. — 38. Nova pravda 23.I.1926. — 39. Nova pravda 16.I., 24.VII., 4.XII.1926. — 40. Miroslav Stiplovšek, Prispevki za zgodovino sindikalnega gibanja na Slovenskem, Maribor 1989, str. 40, 52-53. — 41. Nova pravda 12.III.1927. — 42. Nova pravda 20.VIII., 24.IX.1927, Delo 18.V.1929. — 43. Fran Erjavec, Naše društveno življenje, Slovenci v dese-

tletju 1918-1928, Ljubljana 1928, str. 749. — 44. Dr. Melita Pivec, Programi političnih strank in statistika volitev, Slovenci v desetletju 1918-1928, str. 367. — 45. A SRS, Veliko županstvo v Ljubljani, Oddelek za notranje zadeve IV., 16-2, 2470-2475/1929. — 46. A SRS, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Oddelek za notranje zadeve IV., 16-2, 24882/1932, 27080/1935.

EKONOMSKA ORJUNA

Poskus gospodarske organizacije jugoslovanskih
nacionalistov v 20-ih letih tega stoletja
BRANKO ŠUŠTAR

Po prvi svetovni vojni je iz težnje po močni, narodnostno enotni jugoslovanski državi zrasla Organizacija jugoslovanskih nacionalistov (Orjuna).¹ Ta je nasprotovala vsakemu »plemenskemu separatizmu«, internacionalnim stališčem delavskih strank in bila nepomirjena z italijansko zasedbo krajev zahodno od rapske meje. V svojem nastopanju se ni odpovedala tudi fizični moči svojih članov, saj so menili, da je sila dobra in plemenita, če je uporabljena za visoke etične ideale.² Ta teroristični značaj pa je naletel na zavračanje in na enačenje s fašističnim gibanjem, tako pri SLS kot pri delavskih strankah, zlasti komunistih.³

V primerjavi z ostalimi deli Jugoslavije se je nacionalistično gibanje razširilo na Slovenskem najkasneje od pomladi 1922, ko so nastajale krajevne organizacije Orjune, največ v prvi polovici leta 1923. V začetku leta 1924 je bilo nad 60 krajevnih organizacij Orjune, v dobrih 20 krajih pa so tekle priprave za njeno osnovanje. Tako so bile organizacije Orjune v Ljubljani in okolici, posebej po večjih krajih Gorenjske, pa tudi ob meji z Italijo okoli Logatca in Rakeka, precej manj pa po Dolenjski. Orjuna je bila razširjena tudi v krajih ob Savi in po Štajerski, tudi po podeželju, nekoliko še po Prekmurju.⁴

Poleg nasilnih akcij z nacionalističnim (delno tudi protiklerikalnim) značajem na Štajerskem, posebej proti nemški manjšini v prvi polovici leta 1923 in s t.im. triglavsko akcijo poleti istega leta, je Orjuna prirajala tudi politične manifestacije proti brezposelnosti in druginji, od pomladi 1924 pa tudi ljudske shode⁵ na katerih so govorili o politični situaciji in o nacionalističnem gibanju.

Finančno vprašanje je smatrala sama Orjuna za »srce organizacije« in njenih potreb niso mogli kriti le »članarina in skromni doprinosi članstva«. Na povezave med Slavensko banko ter demokrati in orjunaši z »Jutrom« in »Orjuno« in francoskim kapitalom Trboveljske premogokopne družbe so opozarjali že v letu 1925, pa tudi kasneje.⁸ Nadstrankarska orga-

nizacija, za kakšno se je Orjuna razglašala, sicer ni hotela »jemati podpor ne od vlade, ne od strank, ne od koga izven organizacije«, kakor je pisal orjunaški tednik. Pač pa so se nameravali na finančnem področju osloniti na lastne sile, posebej naj bi gospodarska podjetja Orjune omogočila finančno kritje organizacije.⁹

Svoje gospodarsko podjetje so slovenske Orjune načrtovale vsaj od jeseni 1923.¹⁰ Spomladi naslednjega leta je ljubljanski oblastni odbor Orjune osnoval Ekonomsko Orjuno, osrednjo registrirano zadrugo z o.j. s sedežem v Ljubljani.¹¹ Pravila zadruge iz konca marca 1924 so določala za njen delokrog celotno državno ozemlje ter predvidevala ustanavljanje produkcijskih, trgovskih in kreditnih organizacij in podružnic. Zadruga je bila zastavljena kar široko. Njen namen je bil »z uspešnim delom na gospodarskem polju pospeševati gospodarske koristi in nacionalno in državljansko zavestnost svojih članov.« To pa naj bi uresničevala s prodajo izdelkov svojih članov, preskrbovanjem potrebščin in industrijskim predelovanjem pridelkov ter s sprejemanjem hranilnih vlog. Zadrudni delež je znašal 100 din, jamstvo je bilo enkratno, pravila so predvidela tudi lokalne podružnice, zadruga pa je postala članica revizijske zveze Zveze slovenskih zadrug v Ljubljani.

Tako obsežno zastavljena gospodarska dejavnost zadruge (kreditni denarni zavod, nabavno prodajna zadruga in industrijsko udeleževanje) bi potrebovala močno finančno podlago »na katero se je z ozirom na takratni razmah O.J.N. moglo vsaj deloma računati.«¹² Prvo načelstvo je začelo poslovati s kreditom do 1.000.000 din, kar je zadruzi odobrila Kmetiska posojilnica ljubljanske okolice v Ljubljani in njeni zastopniki so bili tudi člani nadzornega odbora zadruge.

Kakšne posebne dejavnosti zadruga ni razvila, saj je revizija leta 1927 ugotovila: »Vse poslovanje se je raztegnilo le na slabo organizirano pridobivanje članov, na izplačevanje najemnine in uradniških plač, na opremo lokalov in v minimalni meri na vložne in kreditne

pom oblastnega odbora Orjune Ljubljana vplačevale deleže (od 1 do 7) tudi posamezne krajevne organizacije Orjune (Vič-Glince, Rajhenburg, Novo mesto, Kranj, Škofja Loka, Moste, Rakek, Vrhnika, Omiš, Sv. Peter-Vodmat, Javornik in Ljubljana).

Večina članov, skoraj 2/3, je vplačala le po en delež (100 din). Od dobre tretjine članov zadruga z večjimi deleži pa so bili najštevilnejši tisti z dvema (dobra 1/3), tremi (1/10), petimi ali desetimi deleži (obakrat slaba 1/4). Članov z 20, 25 ali 30 deleži je bilo le nekaj (po 3–5), povsem izjemno pa je bilo članstvo s 50 deleži.

Največ članov z vplačanimi 10 deleži je bilo iz Ljubljane (6), le nekaj manj iz Škofje Loke in Notranjske (Rakek, Logatec) ter iz Celja. Premožni člani so bili tudi iz Kamnika (eden z 20, drugi s 30 deleži), Trziča in Bleda, pa tudi člani iz Škofje Loke zopet izstopajo med tistimi z visokim številom vplačanih deležev.

Za slabo četrtino združnikov Ekonomske Orjune nimamo vpisanih podatkov o poklicu (stanu) v imeniku članstva, a iz ostalih vpisov si lahko izoblikujemo sliko poklicne strukture združnikov. Med njimi prednjačijo uradniki (skoraj 1/6 vseh vpisanih članov) in trgovci (skoraj 1/7), močno pa sta zastopani tudi kategoriji obrtnikov in državnih uslužbenecv (prvih nekaj nad 8%, drugih nekaj manj). Število (drugih) intelektualnih poklicev je tudi visoko: nad 5% odvetnikov in notarjev (več prvih), nekaj manj zdravnikov in učiteljev. Manj je posestnikov (3,5%) in za poldrugi procent tovarnarjev, 6% pa je drugih poklicev. Med pravnimi osebami (4,8%) prednjači 13 organizacij Orjune pred dvema kreditnima združenjema.

Slika, ki jo nudi članski imenik o razširjenosti vpliva Orjune, je podobna razprostranjenosti krajevnih organizacij Orjune, kakor jo kažejo poročila v nacionalističnem tedniku »Orjuna«. Struktura članstva politične Orjune pa se od Ekonomske Orjune seveda razlikuje, saj so bila za včlanjenje v zadrugo pač potrebna finančna sredstva. Tako so bili člani zadruge tisti, ki so Orjuno lahko finančno podprli: v članskem seznamu zadruge ni najti mladine, zlasti študentov, malo je tudi posestnikov, pa tudi delavci niso močneje zastopani.

OPOMBE

1. Osnovne podatke o Orjuni nudita dva prispevka B. Gligorijevića: – Organizacija jugoslovenskih nacionalista (Orjuna), v: Istorija XX veka, Zbornik radova V, Beograd 1963 in – Profašistička organizacija »Orjuna« i revolucionarni radnički pokret Jugoslavije, v: Revolucionarno delavsko gibanje v Sloveniji v letih 1921–1924, Ljubljana 1975. Prim. še literaturo v članku v op. 4. — 2. Orjuna, tednik organizacije jugoslovenskih nacionalistov (odslej:

Orjuna), 7.1.1923. Statut organizacije, ki ga je konec leta 1922 potrdila centralna vlada, je v 2 predvideval tudi uporabo fizične sile. — 3. Tudi vodstvo slovenske Pokrajinske uprave (Hribar, Lukan) je nasprotovalo takšnemu značaju organizacije. Prim.: Orjuna, 30.11.1923; Ivan Hribar, Moji spomini, II., Ljubljana 1928, str. 510–513. — 4. Tak pregled razširjenosti organizacije nudijo poročila v tedniku Orjuna. — Prim. B. Šuštar, O razširjenosti Organizacije Jugoslovenskih nacionalistov na Slovenskem do sredine leta 1924, v: Kronika 36/1988, št. 3, str. 242–246. — 5. Takšni ljudski shodi so bili v Brežicah, Trbovljah, Škofji Loki, Zagorju in Mirni od marca do maja 1924. — 6. Orjuna, 9.2. 1924. — 7. Orjuna, 16.9.1924. — 8. F. Klopčič, Trboveljska premogokopna družba, v: Zapis Delavsko-kmetске matice, Ljubljana 1925, št. 4. A. Nedog, Tone Tomšič, Ljubljana 1969, str. 26. — 9. Orjuna, 30.10.1923. — 10. Orjuna 30.10. in 4.11.1923. — 11. Zgodovinski arhiv Ljubljana, Okrožno gospodarsko sodišče v Ljubljani, Zdr. VIII/4 st. s spisom. — 12. Zadr. VIII/4 st., Revizijsko poročilo 29.7.1927. — 13. Kot op. 12. — 14. Na ustanovnem občnem zboru zadruge izvoljeno prvo načelstvo so sestavljali: ing. Matej Kosmač, predsednik, dr. Dimitrij Košiša, namestnik, Božo Borštnik, tajnik in Artur Jakše, blagajnik. Ko sta predsednik in blagajnik (ta je postal ravnatelj zadruge) po dveh mesecih odstopila, sta bila 30.5.1924 na skupni seji načelstva in nadzorstva na njuni mesti kooptirana dr. Drago Marušič, odvetnik kot predsednik in Franjo Peric, privatni uradnik kot član načelstva. Na izrednem občnem zboru 23.7.1924 je dotedanje načelstvo odstopilo, na predlog M. Kranjca pa so izvolili novo vodstvo zadruge. Predsednik načelstva je postal prokurist Franjo Zorčič, njegov namestnik trgovec Franc Medica, člani načelstva pa advokat dr. Vladimir Knaflič, kemik – inž. Orjuna – inž. Marko Kranjec in privatni uradnik Franc Kobentar, kasneje tudi likvidator le še formalno obstoječe zadruge. — 15. zadr. VIII/4 st. Izjava članov načelstva na Deželnem sodišču v Ljubljani 29.10.1927. — 16. Kot op. 12. — 17. Kot op. 12. Člani nadzorstva so bili dr. Janko Kersnik, odvetnik iz Ljubljane, Franc Dolenc, veletrgovec z lesom iz Škofje Loke, Matija Hedžet, veletrgovec iz Ljubljane in Peter Kozina, industrialec v Trziču. — 18. Zadr. VIII/4 st. Izjava porokov na Deželnem sodišču v Ljubljani 29.10.1927. — 19. Zadr. VIII/4 st. Zapisnik občnega zbora 30.1.1933. — 20. Zadr. VIII/4 st s spisom. — 21. Zadr. VIII/4 st. Revizijsko poročilo 31.12.1928. — 22. Zdr. VIII/4 st. Zapisnik spis vsebuje tudi imenik članov, ki ga je v zvezi z likvidacijskim postopkom zahtevalo sodišče. Zadr. VIII/4 st. s spisom. — 23. France Kresal, Zahteve za zakon o minimalnih mezdah, Prispevki 1967 1–2, str. 242 (uporablja statistiko Osrednjega urada za zavarovanje delavcev). — 24. F. Kresal, Tekstilna industrija v Sloveniji, Ljubljana 1976. (iz letnih poročil inšpekcije dela v Ljubljani). — 25. Mesečni prejemki magistratnega ravnatelja so bili okoli 4000 din, mag. svetnika ali srednješolskega profesorja okoli 2700 din, koncipista dobrih 2000 din in oficiantinje 1200 din. Zgodovinski arhiv Ljubljana, mesto Ljubljana, rokopisne knjige, Cod. IX/7, 1923/1924: Proračun mestne občine ljubljanske za leto 1924, Ljubljana 1924. — 26. Zadr. VIII/4 st. Revizijsko poročilo 29.7.1927.